

Met
congres-
folder!

Oorlog en vrede

Verder kijken
dan het conflict

- **Kleio-klassieker** onder de loep
- **Geschiedenis-podcasts:** dit zijn de beste
- Tachtigjarige Oorlog door **Spaanse ogen**

Leerlingen weerbaar maken

Lessen uit het verleden helpen bij ontwrichtende momenten

De moord op de Franse leraar Samuel Paty, de uitbraak van de coronapandemie, het uitbreken van de oorlog in Oekraïne of in Israël en Gaza dit jaar: allemaal gebeurtenissen met een grote impact op de samenleving. Ze maken ook veel los bij leerlingen, die via sociale media en op het schoolplein ongefilterd informatie ontvangen over dit soort gebeurtenissen. Hoewel docenten hier de afgelopen jaren wel aandacht aan besteedden, blijkt uit onderzoek dat zij ondersteuning bij het geven van dit soort lessen nodig hebben en waarderen.

Bjorn Wansink is expert pedagogiek bij TerInfo en werkt op het departement Educatie en Pedagogiek, Universiteit Utrecht. **Maxine Herinx** is projectleider bij TerInfo. **Marjolein van der Werf** is plaatsvervangend projectleider bij TerInfo. **Beatrice de Graaf** is initiatiefnemer en hoofdonderzoeker van TerInfo. Ze werkt op het departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, Universiteit Utrecht.

Wanneer heftige gebeurtenissen als terroristische aanslagen, rellen, oorlogen of schietpartijen zich voordoen, leidt dat tot een schokgolf in de samenleving. Ook leerlingen komen vol emoties en met vragen naar school. Toch worden dit soort incidenten niet altijd behandeld door docenten, die deze onderwerpen soms uit de weg gaan of die zich minder toegerust voelen om ze te bespreken. Om hen te ondersteunen bij het bespreken van dit soort momenten ontwikkelt het interdisciplinaire programma TerInfo (terinfo.nl) van de Universiteit Utrecht lesmateriaal waarbij er aandacht is voor meerdere perspectieven. TerInfo is een programma voor docenten in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs, dat opereert op het snijvlak van onderzoek, onderwijs en impact. Het onderwijsmateriaal wordt in samenspraak met onderwijsprofessionals en docenten ontwikkeld door experts van de Universiteit Utrecht. Daarbij wordt samengewerkt door de faculteiten Geschiedenis, Pedagogiek, Informatiekunde, Sociologie, Psychologie en Religiewetenschappen. Door vooral met een historiserende bril naar

hedendaagse gebeurtenissen te kijken, wordt de angel uit de discussie gehaald. Zeker op momenten waarop de emoties hoog oplopen in het klaslokaal en het debat verhit is.

Weloverwogen verhaal

Na omstreden gebeurtenissen en ontwrichtende momenten is in een samenleving, en specifiek ook op scholen, de vraag naar een gebalanceerd en weloverwogen verhaal groot. Want hoe praat je met leerlingen over deze gebeurtenissen? En welke informatie geef je ze dan? Hierom publiceert TerInfo kort na de kwestie lesbrieven. Deze lesbrieven bestaan telkens uit drie delen: een historisch kader om de gebeurtenis in een bredere, historische context te plaatsen, pedagogische handvatten en werkvormen op verschillende onderwijsniveaus voor verschillende leeftijdsgroepen. Uit onderzoek van Bammens e.a. uit 2022, naar de lesbrief over de oorlog in Oekraïne, kwam naar voren dat docenten vooral de historische context erg waardeerden. Eerder werd al duidelijk dat docenten bij dit soort ingrijpende gebeurtenissen behoefte hebben aan ingekaderde informatie.

Een protestmars op 18 oktober 2020 in Parijs na de dood van docent Samuel Paty. Foto: Jeanne Menjoulet.

Want het is effectief om uit te zoomen en te kijken naar parallellen met de geschiedenis. Juist bij crisissituaties kan geschiedenis goed helpen om een situatie te duiden, in perspectief te plaatsen en om houvast te bieden.

Onderzoek op scholen

Om optimaal aansluiting te vinden bij de behoefte van docenten en de leefwereld van leerlingen voert TerInfo regelmatig onderzoeken uit op scholen. Zo is na de Utrechtse tramaanslag in 2019 een onderzoek uitgevoerd onder middelbare scholieren en mbo-studenten over wat zij weten, vinden en voelen over terrorisme, en waar ze hun nieuws vandaan halen. Meer dan de helft van de leerlingen en studenten die meededen aan de vragenlijst gaven toen aan terrorisme niet op school te bespreken. Wel konden alle geïnterviewde leerlingen en studenten voorbeelden opnoemen van terroristen, terroristische organisaties en aanslagen.

Het blijkt dat leerlingen via traditionele en sociale media, ouders of andere familieleden over terrorisme horen. Door sociale media, op hun tijdlijn of doorgestuurd via WhatsApp, blijken jongeren vaak ongevraagd van alles onder ogen te krijgen. Zo vertelde een zeventienjarige student over het moment dat hij de beelden over de aanslag in Christchurch (2019) zag: 'Ik heb er een deel van gezien. (...) Halverwege heb ik het uitgezet... (lacht). Ik dacht zoiets als: Ik hoef dit niet te zien. Het was echt... Het doet pijn om het te zien. Het is vreselijk.'

Wat enigszins geruststelt, is dat de meeste leerlingen en studenten redelijk kritisch omgaan met de informatie die ze ontvangen. Zo laten ze weten dat ze over het algemeen meer vertrouwen hebben in berichten afkomstig van traditionele media zoals de NOS dan in berichten die ze doorgestuurd krijgen van hun vrienden, of die verschijnen op hun tijdlijn op sociale media. Als ze iets niet vertrouwen, gaan de jongeren zelf op zoek naar meer informatie via Google. Het blijkt bovendien dat leerlingen een ver-

wrongen beeld kunnen hebben bij terrorisme en over wat voor mensen terroristen zijn.¹ Veel leerlingen denken dat terroristen geestesziek zijn en dat terroristische aanslagen meestal gepleegd worden uit naam van een religie. Leerlingen vinden het gebruik van geweld nooit een gerechtvaardigd middel om een doel te bereiken. Al kunnen een paar geïnterviewde leerlingen zich wel vinden in de doelen van sommige terroristen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij antikoloniaal terrorisme, waarbij het gaat over de strijd tegen een koloniale onderdrukker of voor de onafhankelijkheid van een regio. ▶

¹ De Graaf, B.A., Sterkenburg, N., in samenwerking met Dijkstra, J. en Glas, T. (2023). 'Discussing Terrorism in the Classroom – Adopting an Empathizing and Historical Perspective: A Research Note'. *Studies in Conflict and Terrorism*. In te zien via tinyurl.com/KTBIDK23.

Pedagogische aanbevelingen voor docenten

(voorbeeld uit de lesbrief over de tramaanslag in Utrecht, 18 maart 2019)

Jouw rol als docent:

- Faciliteer een gesprek in de klas en laat de leerlingen onderling discussiëren. Jouw taak is om het gesprek zoveel mogelijk in goede banen te leiden.
- Achterhaal of er behoefte is aan meer informatie om een goed gesprek te kunnen voeren.
- Luister naar leerlingen en probeer achterliggende bezorgdheden te achterhalen.
- Stel grenzen aan meningen zodra die doorslaan in ongewenste uitspraken, bijvoorbeeld als er (onbewust) wordt beledigd.
- Motiveer de hele klas om deel te nemen aan het gesprek.

Tips bij het voeren van een gesprek:

- Benadruk waarom het bespreken van deze gebeurtenis belangrijk is (zoals meer grip krijgen op wat er is gebeurd, van elkaars perspectief leren).
- Bied ruimte voor verschillende meningen en opvattingen.
- Voer het gesprek vanuit de belevingswereld en het taalniveau van de leerlingen.
- Speel bij heftige uitingen niet op de persoon maar focus op de inhoud van de uitspraak.
- Corrigeer feitelijke onjuistheden als deze een belangrijke rol spelen in de discussie.
- Probeer alle standpunten aan bod te laten komen om inclusiviteit te vergroten, binnen de kaders van de democratische rechtsstaat.

Nieuw-Zeelanders verzamelen zich voor het parlamentsgebouw in Wellington. Ze houden twee minuten stilte voor de slachtoffers van de aanslag in Christchurch op 15 maart 2019. Foto: RJThomsonz.

Over het algemeen zijn leerlingen en studenten niet bang voor terrorisme. Desalniettemin vreest 18,1 procent om slachtoffer te worden van een aanslag en is 38,7 procent bang dat een familielid of vriend slachtoffer wordt. De meesten hebben het gevoel dat het aantal aanslagen in Nederland zal stijgen in de toekomst. Aanslagen die verder weg plaatsvinden, veroorzaken minder angst dan aanslagen dichterbij huis. Toch kunnen alle terroristische aanslagen, ook al zijn ze ver weg, een impact hebben op de dynamiek binnen scholen en klassen. Zo gaf een zestienjarige student met een islamitische achtergrond aan te worden geconfronteerd met discriminerende opmerkingen en ‘grapjes’ nadat een organisatie als IS in het nieuws is geweest. Hierover vertelt hij: ‘[Op de middelbare school] maakten ze grapjes (...) zoals: ‘Op een dag ga jij dit ook doen [een aanslag plegen], toch?’ Ten slotte gaven leerlingen en studenten aan meer te willen leren over terrorisme dan ze nu doen. Leerlingen die les kregen over terrorisme zeiden bovendien dat hun eigen houding, en die van hun klasgenoten, veranderde door er meer over

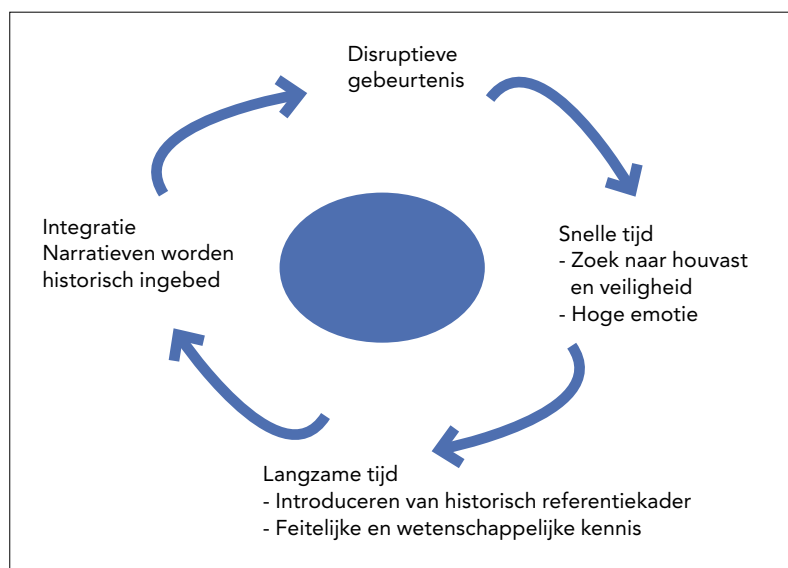
te leren. Zo hielp meer informatie ze om gebeurtenissen van schok en urgentie in perspectief te plaatsen en bleek het historiserende kader belangrijk bij het bespreken van terrorisme (zie figuur 1).

Langzame tijd

Er wordt uitgegaan van het idee dat narratieven onze basale cognitieve ‘tools’ zijn waarmee we ons denken en redeneren over de wereld om ons heen vormgeven. In tijden van onzekerheid, zoals tijdens of vlak na een terroristische aanslag of ontwrichtend moment, zijn mensen geneigd terug te grijpen op kaders die houvast bieden om die incidenten in perspectief te plaatsen. In situaties van schok en afschuw bieden deze narratieve structuren houvast en coherentie.² Na heftige gebeurtenissen kunnen de emoties hoog oplopen en zoeken mensen naar veiligheid en duidelijke verklaringen. Dit soort momenten wordt ‘snelle tijd’ genoemd. Tijdens deze periode zijn mensen vatbaar voor bijvoorbeeld *fake news* en simpele verklaringen. Het is dus belangrijk om mensen, en specifiek jongeren, betrouwbare informatie te geven op deze kwetsbare momenten. Met name omdat er op dit soort momenten weinig ruimte is voor nuance en andere perspectieven. TerInfo probeert tijd dan ook te ‘vertragen’ door gebruik te maken van de aanpak van de ‘langzame tijd’. Eigenlijk staat dit voor het bieden van een historiserend kader, dat er op momenten van spanningen in een samenleving voor zorgt dat het verleden functioneert als proces van onderbreking. Door voorbeelden uit het verleden te laten zien, kun je de angel uit een heftig debat halen en de langere lijnen uit de geschiedenis tonen. Het verleden schuift even voor het heden en neemt daarmee iets weg van de onmiddellijke pijn en verwarring. Het biedt perspectief. Dus naast het bespreken van de gebeurtenis in het nu, met vragen als ‘Wat is er gebeurd?’, ‘Wanneer is het gebeurd?’, ‘Waar is het gebeurd?’ en ‘Waarom is het gebeurd?’, stellen we vragen die leerlingen helpen

² Casebeer, W. D., & Russell, J. A. (2005). *Storytelling and Terrorism: Towards a Comprehensive ‘Counter-Narrative Strategy’*. Center for Contemporary Conflict.

Figuur 1. De didactiek van TerInfo.

Historische inzichten die kunnen helpen bij het bespreken van terrorisme

- *Terrorisme is van alle tijden.* Het is een fenomeen dat begon toen staten hun macht vestigden, toen er geheime diensten, politie en strijdmachten werden opgesteld. Vanaf dat moment wilden de regering of de machthebbers controle over hun volk ontwikkelen, ze eisten dat de mensen belasting betaalden, in dienst gingen en zich gedroegen volgens de regels van het land. Oppositie die de weg koos van radicaal en extreem tegengeweld werd vanaf de negentiende eeuw als terroristisch aangemerkt. Sinds de tweede helft van de twintigste eeuw heet dat terrorisme.
- *Terrorisme is niet altijd consistent.* Terrorism komt en gaat in golven. Er zijn momenten dat er meer terroristische daden waren, en dat terroristen veel slachtoffers maakten, maar ook momenten dat het weer over ging (Rapoport, 2002).
- *Invloed.* De overheid en de regering, maar ook de samenleving hebben invloed op de duur en hoogte van die golven. Terrorism moet bestreden worden, maar tegelijkertijd moet er ook ruimte voor oppositie en tegenspraak zijn in een land. Dat betekent dat nieuwe wetten en maatregelen nodig zijn, maar dat die niet door moeten slaan in een verstikking van elke vorm van radicaal tegengeluid. De grenzen van de rechtsstaat moeten ook ruimte blijven geven voor vrijheid van meningsuiting en religie.

om de gebeurtenissen in hun context te plaatsen en om een bepaalde chronologie aan te geven: 'Zijn vergelijkbare gebeurtenissen eerder voorgekomen?', 'Hoe gingen mensen toen om met deze gebeurtenis?', en 'Zijn er historische verklaringen voor de gebeurtenis?' Dit geeft niet alleen historisch perspectief, maar het geeft ook antwoord op oorzaak en gevolg, op verandering en continuïteit en het biedt multiperspectiviteit. Zo worden bijvoorbeeld historische inzichten uit het veld van terrorisme- en radicaliseringsstudies gebruikt om leerlingen in staat te stellen hun eigen leven en ervaring van significante gebeurtenissen in verband te brengen met hun persoonlijke identiteit, hun groepsidentiteit, en de geschiedenis van hun eigen land en omgeving (zie kader hierboven). Door te werken met geschiedenis kun je verleden, heden en toekomst met elkaar verbinden en laten zien dat de wereld ergens vandaan komt, ergens naartoe gaat en dat het niet allemaal zonder zin of richting (hoop) is. Natuurlijk is het hierbij belangrijk niet in presentisme te vervallen en de eigenheid van het verleden ook te blijven zien. We moeten niet naïef zijn over misbruik van

het verleden. Er zijn immers vele voorbeelden van hoe het verleden gebruikt kan worden voor exclusie of ondemocratische doeleinden. Er ligt dus een grote verantwoordelijkheid bij de docent en het onderwijs hoe geschiedenis te gebruiken.

Weerbaar

Het streven is dat leerlingen weerbaarder worden tegen terrorisme en andere disruptieve momenten door gebeurtenissen in een historisch kader te plaatsen en ze betrouwbare informatie te bieden. In het lesmateriaal van TerInfo wordt dan ook benadrukt dat leerlingen zelf actief kunnen bijdragen aan een veilige en inclusieve samenleving. Bijvoorbeeld door geen heftige filmpjes te verspreiden waardoor andere kinderen bang kunnen worden. Leerlingen de mogelijkheid geven zelf actie te ondernemen kan ze het gevoel geven meer controle te hebben in een onveilige situatie. Ze moeten gaan zien dat ze deel uitmaken van een groter geheel, van een samenleving en van een historische ontwikkeling. Disruptieve momenten zijn niet zomaar angstige gebeurtenissen die ons overkomen en waar we geen controle over hebben. Ze kunnen daar zelf ook invloed op hebben. Uiteindelijk zijn de jongeren de toekomst, waar zij zelf richting aan zullen geven. Maar hiervoor is het wel belangrijk dat zij zich weten te verhouden tot het verleden. ●

28 februari 2022. Mensen zoeken beschutting tegen bombardementen in een metrostation in Charkiv. Foto: Depositphotos, Ukrinform.

Workshop op het congres

Op 15 maart 2024 geeft TerInfo een workshop op het Nationaal Geschiedenisonderwijscongres van de VGN over het bespreken van terrorisme, politiek geweld en andere disruptieve gebeurtenissen in de klas.